

De Minerva, qualem Homerus finxerit, disseritur.

Quum dei ope et auxilio multo magis quam hominum ratione et consilio res humanas gubernari ipsi veteres senserint, tum vero sapientissimus quisque illorum recte iudicavit, quidquid honesti et veri ingenium humanum assiduo studio et labore assecutum sit, id omne ad deum auctorem esse referendum. Aetas recentior, ut in divinis humanisque rebus cognoscendis multum profecit, ita societatem generis humani sola pietate erga deum contineri sibi persuasit. Acute igitur princeps ille ingenii Goethe in eo libro, qui *Divan**) inscriptus est: „das eigentliche, einzige und tiefste Thema der Welt- und Menschengeschichte, dem alle übrigen untergeordnet sind, bleibt der Conflict des Unglaubens und Glaubens. Alle Epochen, in welchen der Glaube herrscht, unter welcher Gestalt er auch wolle, sind glänzend, herzerhebend und fruchtbar für Mitwelt und Nachwelt. Alle Epochen dagegen, in welchen der Unglaube, in welcher Form es auch sei, einen kümmerlichen Sieg behauptet, und wenn sie auch einen Augenblick mit einem Scheinglanze prahlen sollten, verschwinden vor der Nachwelt.“ Ut autem ille bene vidit ad rerum populorumque memoriam penitus cognoscendam dei cognitione quod plus valeat nihil posse cogitari: ita qui nunc in antiquis litteris versantur tractandis, tanto plus se profecisse credunt, quanto diligentius veterum non modo de humanis, sed etiam de divinis rebus opiniones perspexerint. Neque vero in praestantissimis poetarum Graecorum carminibus explicandis quisquam hodie cum laude versabitur, qui non idem ad illorum de diis opiniones quasi ad sincerum omnis doctrinae et sapientiae fontem descenderit. Graecis enim quum hoc divinitus datum esset negotium, ut omnes liberalioris eruditionis partes summo ingenii acumine et singulari diligentia persequerentur, tum etiam priscas deorum notiones primi veterum ad certas leges revocare et idoneis artis formis exprimere studuerunt. In qua re tametsi a rudibus profecti sunt initiis, tamen eximia ingeniorum felicitate adiuti procedente tempore tantos progressus fecerunt, ut in *Homeri carminibus Graecorum dii tales,*

*) Cfr. Tom IV., Pag. 264.

quales communi universi populi consensu crediti sint, appareant. Inanis autem superstitio et varia fabularum commenta fluxerunt illa quidem initio ex coeli et locorum, quibus orta sunt, natura; crescente vero rerum causarumque cognoscendarum studio ad vitae publicae rationes et usus accommodata sunt.

Graecorum autem deorum cultum quamvis varium fuisse ipse Homerus his verbis significet: ἄλλος δ' ἄλλω ἔρεξε θεῶν αἰετγενετῶν (Il. II., 400.), tamen omnes illae opiniones ex prisca illa et vera unius dei opinione manasse putandae sunt. Ita enim fert natura hominis, ut quum primum aliquam animo concepiat numinis divini suspicionem, quemadmodum ipse unus est, ita illud non multiplici specie divisum, sed unum esse et integrum sibi persuadeat.¹⁾ Quum autem homines sentirent se non solum corpore, sed etiam mente et animo valere, probabile est, illos iam antiquissimis temporibus ad eam adductos esse sententiam, ut triplicem quandam vim in eodem numine divino vigere crederent. Posteriore demum tempore, auctis populorum commerciis, factum est, ut adscita peregrina superstitione, prisca illa dei cognitio obscuraretur. Quod autem Graeci et multos deos finxerunt, et variis illos modis colendos censuerunt, id ex locorum civitatumque Graecarum natura repetendum est.²⁾ Gens enim Graecorum quum multis constaret populis, qui locis, moribus, rebus publicis admodum essent diversi, fieri non potuit, quin multiplex in Graecia eorundem deorum cultus oriretur, praesertim quum plures nationes vitae institutis inter se coniunctae ad rerum civilium similitudinem quandam maiorum et minorum deorum civitatem constituerent.

Quoniam autem ex illis de diis fabulis praestantissimus quisque Graecorum non modo poetarum sed etiam artificum maxime hausit, qui humanitatis graecae cognitionem non primoribus labris degustare, sed penitus imbibere volent, ii non subita quadam illarum cognoscendarum cupiditate, sed assiduo earum perspiciendarum studio incenduntur. Quidquid enim Graeci de deo divinisque rebus recte iudicaverunt et ad communis vitae usus traduxerunt, id omne fabulis illis absconditum poetarum carminibus artificumque operibus expressum est. Imprimis poetae subtilissima sapientiae praecepta illis fabulis pronuntiaverunt. Qui etsi omnes et epici et lyrici et scenici alii alio tempore populi de diis notiones carminibus suis reddiderunt, tamen iidem deos, quales Homerus finxit, paucis mutatis retinuerunt. Itaque haud inutilis videtur opera eorum, qui aliquem e numero deorum, qualis apud Homerum apparet, omni ratione diligenter explicata illustrandum sibi proposuerunt. Perfecta quidem et omnibus numeris absoluta singulorum deorum species tum demum elucebit, si quis varias universi populi de illis opiniones diligenter inter se comparaverit. Illud vero Homericum ratione penitus explorata efficitur, ut quam ille de diis notionem conceperit, deinde quid ipse ad populi opiniones de illis conformandas contulerit, denique quomodo suos deos e consilio poetico variaverit intelligatur.

¹⁾ Cfr. Eckermann in: „Melampus und sein Geschlecht.“ Götting. 1840. Pag. 25. coll. E. R. Lange: Einl. i. d. Stud. d. griech. Mythol. 1825. p. 30. sqq.

²⁾ Cfr. Mueller Prolegg. pag. 226. et 331. Bernhardt gr. Lit. pag. 160.

Auctor huius scripti et temporis et loci ad scribendum dati angustis inclusus non hoc sibi sumit, ut rem, quam tractandam sibi proposuit, plenam et integram se explanasse credat, sperat tamen se aliquam obscurae et difficili quaestioni lucem attulisse.

Πάλλας Ἀθήνη, qualem Homerus finxit, hominum doctorum studia ita semper advertit, ut subtilissimae de ea quaestiones institutae sint. Quarum etsi ea est ratio, ut recentior aetas multa rectius et verius quam prisca tempora viderit, tamen haud pauca supersunt aut idoneis argumentis confirmanda aut illustranda plenius. C. O. Mueller quidem¹⁾ Pallade mentis humanae prudentiam ad vitae usus spectantem censet significari; naturam autem illius deae qui diligentius examinaverit, is intelliget, tot tamque varias ab Homero Minervae tribui virtutes, ut in ea summa ingenii humani vis eluxisse videatur.

Est autem hoc primum Minervae proprium, ut ex ipsius Iovis capite sine matre nata sit (*ἀμήτωρ, ὀβριμοπάτρη*), qua re singulare quoddam illi deae virginitatis et maiestatis decus additur²⁾. Quam quum Iupiter ex claro aetheris luce procreaverit, poterit physica, quae dicitur, ratio ita explicari, ut Minerva lucem et aera, aquam et calorem, omnes denique res, quibus vita efficitur et sustentatur, credas significari. Ut autem varia illa naturae vi vita non modo conservatur, sed etiam extinguitur, ita iam apud Homerum *Ἀθήνη* aegide atque fulmine non minus quam pater praedita est³⁾. Poeta quidem quoniam non quaestiones naturales instituit, sed res a diis hominibusque gestas depinxit, physica illa, quam diximus, Minervae ratione neglecta, deam aut bella gerentem aut hominibus patrocinantem finxit. Utraque vis in antiquissima ratione ita coniuncta erat, ut Minerva esset ipsa Iovis divina mens, *Μῆτις* illa Iovis et coniux et filia, ab eodem novo partu quasi procreata⁴⁾. Ita fit, ut apud Homerum non minus subtilissimo ingenii acumine et sapientia, quam viribus ad agendum maximis summaque sedulitate et industria excellat⁵⁾. Itaque opera hominum in omni vel quaestus vel artis genere sublevari, viris res magnas et arduas molientibus opitulatur, animos eorum, qui cum adversa fortuna conflictantur, confirmat et auget, eos denique, quorum patrocinium suscepit, ex periculis omnibus et ipsius vitae discrimine eripit. Talis Minerva non solum ab Homero fingitur, sed etiam in antiquis Palladiis, in quibus fere armata assidet, vim aut hosti inferens, aut a se propulsans⁶⁾, denique aliis artis perfectionis monumentis expressa conspicitur. Haec igitur quum in poetarum et artificum animis constans Minervae notio haereret, consentaneum est eandem ipso deae nomine esse indicatam.

¹⁾ In Encyclopaedia Erschii et Gruberi T. X. 112. §. 61. seq.

²⁾ Cfr. Schiller in viragine Aurelianaensi:

„Denn eine reine Jungfrau vollbringt jedwedes Herrliche auf Erden,
Wenn sie der ird'schen Liebe widersteht.“

³⁾ Vid. Iliad. V. 733—747. II. 447—452.

⁴⁾ Hes. Theog. 886—890. Apollod. I. 3., 6.

⁵⁾ Il. V., 61. Od. VI., 232.

⁶⁾ C. O. Mueller in: „Archeol. d. Kunst.“ p. 568. No. 368.

Ἀθήνη sive *Ἀθηναίη* apud Homerum praecipuum esse deae nomen inde intelligitur, quod alterum nomen *Πάλλας* nunquam separatim positum, sed aliquot locis a Dammio in lexico allatis cum voce *Ἀθήνη* coniunctum reperitur. Quare improbanda videtur O. Muelleri sententia, qui hoc quidem nomen adiectivi vim obtinere censet, quo deam illam Atheniensem esse significetur¹⁾. Verisimilius est enim urbi nomen a dea esse inditum, cuius templum antiquissimis temporibus in arce Cecropia esset collocatum. Satis enim constat haud pauca locorum et urbium nomina a diis domesticis esse repetenda²⁾.

Nihil autem lucis rei dubiae ii afferunt, qui singulari numero deam, plurali urbem censent significari, praesertim quum in medio relinquunt, utra notatio prior sit. Qui si Athenas ideo plurali numero dictas esse putant, quoniam teste Plutarcho (cfr. Thes. c. 24.), Theseus undecim oppidorum populos in unum coegisse, unaque curia et magistratu Athenis constituto congregasse tradatur, inania et parum probabilia videntur commenti esse. Principalem vocis formam et quasi radicem in prima syllaba inesse, alteram formam — *ήνη* esse derivatam, ex comparatis substantivis *Ἀτθίς* et *Ἀττική* iure coniicitur; nihil tamen ea re ad vocem declarandam profici G. Muys nuper recte professus est³⁾. Idem cum Pottio recte iudicavit, formam — *ηρός*, quam dicunt suffixam, et ad sola fere loca extra Graeciam sita pertinere, et accentum aversari⁴⁾. Quod autem ille suadet, ut ex deae natura originem et notationem nominis repetamus, id metum affert, ne quis suo ductus arbitrio symbolicam magis quam veram deae naturam respiciat. In eum errorem G. Muys incidisse videtur, quum censet, Minervam aeris deam esse vel aera significare, eamque inter Iovem et Neptunum, unde orta sit, quasi mediam esse et versari. Idem ille argumentatur quia aeris et animae et mentis cognatae sint notiones, fieri facile potuisse, ut vis illa naturalis ad animum transferretur. Ipsi latinae voci Minervae hanc flandi, spirandi, irruendi, subesse notionem (cfr. *μένος*, *μέμνα*, *μέμνα*, *μάω*, *μαιμάω* eorumque radicem sanscriticam mā Benf. II., 34.). Semiticam si comparemus originem, Minervam quidem eandem videri esse atque Phoenicum Tanith; iniquum tamen esse deam Graecam ab exteris nationibus adseitam censere. Contra Benfeium (I., 78.), qui nomen Minervae a radice *chād* — *ανθος* ducit, eamque florentem deam interpretatur, Muys *Ἀθήνη* pro *Ἀ—θήνη* (coll. *Ἀ—θάμης*) positum existimat, quam formam a *dhū* = *θύω* ita repetit, ut Minerva sit aut conflans vel valde flans, aut (si *ά* = *ανά* est) sursum flans. Veruntamen etsi *θύω* et voces, quae ab eo fluxerunt, saepe de sacris vel de ventis usurpatae notionem

¹⁾ Apud Erschium et Gruberum Part. X., p. 76. seq. Cfr. Otr. Mueller „Kleinere Schriften“ II., 136, not. 15.

²⁾ Cfr. C. F. Hermann „Lehrb. d. gottesdienstl. Alterthümer“ d. Griechen.“ §. 15.

Panofka „v. d. Einfluss der Götter auf die Ortsnamen“ in: „Abhd. d. Berl. Acad. pag. 333—382. Serv. ad Virg. Georg. I., 12.

³⁾ Cfr. Griechenland u. d. Orient.“ p. 4. seq.

⁴⁾ Cfr. Krüger. Gr. §. 41., 9. not. 6. Coll. §. 11. not. 21.

habent effervescendi et exardescendi, tamen haec derivata ubique vocales *υ*, *ο*, *ου* retinuerunt, nunquam in *η* abierunt; parum recte enim Passovius *θεῶ*, *θεός*, *θεοειν*, *θεῶρος*, *θεόνυμι*, *αἰθύρω*, *αἰθύσσω* id genius alia composuit. Ita Pelasga quaedam dea aetherea ex Iove i. e. ex aethere lucido orta efficitur, qua ratione natura deae parum explicatur. Sic enim dea aetherea aquae prorsus expers est, quod fieri non licet, quum Minerva artissimo cum Neptuno cognationis vinculo contineatur. Cum hac sententia multiplex fama congruit: nam Minervam vel prope Tritonem, Boeotiae fluvium, natam veteres fabulae canebant, quo loco olim nescio quae Athenae aquis haustae essent, vel ad alios eiusdem nominis et in Arcadia¹⁾ et in Creta fluvios²⁾; neque deerat fama Minervam in Libya ad Tritonidem paludem ex Neptuno et Tritonide nymphea esse ortam³⁾, tum antiquitus etiam in Boeotia ab incolis urbis Alalcomenarum colebatur⁴⁾. Quod autem prisci Atticae incolae, quibus Minerva olivam et vitem dederat, illam quasi quandam fertilitatis deam venerabantur, inde iure colligimus in physica deae ratione expedienda primum locum aquam obtinere. Sunt etiam, qui in ipsa voce *Τρίτων* (unde *Τριτωνίς*, *Τριτογένεια*) notionem motus fluctuantis inesse censeant⁵⁾.

Neque vero adduci possumus, ut in Prelleri⁶⁾ sententiam concedamus, qui Minervam deam esse plane in aethere habitantem censet, qua dea Iovis et Iunonis natura coniuncta indicetur. Idem virginitate deae imaginem coeli Attici mirum in modum sereni significare iudicat. Etsi enim ex connubio Iovis et Iunonis ubertatem naturae manare non negamus⁷⁾, tamen neque semper haec cum Iove coniuncta, sed huic nonnunquam opposita fingitur, neque inde quidquam efficitur ad naturam Minervae explicandam. Qui autem deae nomen ab urbe *Ἀθήναι* propterea repetendum esse censent, quod ibi sanctissimum illius domicilium fuerit eaque tacito quodam antiquitatis consensu illi urbi propria vindicetur, ii, ut Lauer⁸⁾ recte iudicat, difficilem quaestionem inchoasse non ad exitum perduxisse putandi sunt.

Qui in syllaba *ΑΘ* vocis radicem inesse volet, is haud inepte censebit illam formam cum *αἰθω* cohaerere, cuius vocis notio passiva haec est, ut vel inflammari vel ardere significet. Itaque *αἰθήρ* fervida ac lucida illa aeris regio erit, in qua dea aetherea habitat. Ut autem ex luce et calore fertilitas tum demum nascitur, si sunt humore temperata, ita si vim naturae generantis specie divina induimus, *Ἀθήνη* erit quaedam *αἰδομένη* dea, quae lucem et calorem in terram effundat. Sed habet haec

¹⁾ Pausan. VIII., 26., 4.

²⁾ Diod. V., 70. Coll. Schol. Pind. Ol. VII., 66. Paus. IX., 40., 2.

³⁾ Cfr. Herod. IV., 180.

⁴⁾ Cfr. Mueller Orch. u. d. Minyer. p. 354. seq. Völker myth. Gengr. p. 23. Coll. Schol. Apoll. I., 109.; IV., 1311.

⁵⁾ Cfr. Stoll. „Handb. d. Rel. u. Myth. d. Gr. u. R.“ Lpz. 1856.

⁶⁾ Cfr. Preller Myth. Gr. I. p. 124.

⁷⁾ Cfr. O. Mueller, in „Archaeol. d. gr. Kunst, No. 352. pag. 522.

⁸⁾ Cfr. „System d. d. griech. Myth.“ p. 312.

interpretatio primum hoc iniquum, quod syllaba *AΘ* ex *AΙΘ* orta perperam correpta est. Deinde iure postulamus, ut ea dea, quae divinam Iovis vim ac mentem simillima specie referat, hanc ipso nomine habeat expressam. Eam potius deae patrocinantis tutelam ex mentis viribus profectam quam physicam rationem etiam Solon intellexisse videtur, quum haec dicit:

*Ἡμετέρη δὲ πόλις κατὰ μὲν Διὸς οὔ ποτ' ὀλεῖται
αἴσαν καὶ μακάρων θεῶν φρένας ἀθανατῶν,
τοίῃ γὰρ μεγάρυμος ἐπίσκοπος ὀβριμοπάτρῃ
Πάλλας Ἀθηναίη χεῖρας ὑπερθεῖν ἔχει.*

Quodsi artificibus aliquid tribuendum est, in antiquis Palladiis Minerva fere praetento clipeo et directa hasta depingitur, cuius hastae tam constans usus est, ut aliquid inde ad ipsum deae nomen interpretandum effici posse videatur. Quid si illud a voce *ἀθήρ* ducendum censeamus, quae vox et aristas et cuspidem significat? Ita si statuimus, syllaba *νός* derivativa est, ut in *δεινός* (a *δεῖδω*) *σεμνός* (a *σέβομαι*), elisa *ρ* littera ante litteram *ν*. Sic ipso nomine hastata virgo significatur, qualem deam belli praesidem esse decet. Consentaneum est autem rationi mythologicae, ut diis praecipua quaedam signa perpetua ac propria tribuantur, quae quis adspiciens statim, qualis deus cogitandus sit, intelligat. Hunc morem iam antiquissimis temporibus invaluisse eo probatur, quod apud Homerum tres illi fratres Olympici, inter quos imperium coeli, terrarum, orci divisum est, sua habent insignia, quibus constanti usu praediti sunt: Iupiter simplicem hastam, bidentem Pluto, Neptunus tridentem. Minerva autem quod eodem, quo pater, insigni ornatur, ea re indicatur eam artissimo cum illo cognationis vinculo esse coniunctam.

Sed quoniam non deerunt, quibus haec etymologia audacior quam verior videatur, aliam placet nominis interpretendi rationem proponere, quae haud scio an ad verum propius accedat. In promptu est enim vocis originem in verbo *θάω* quaerere, unde *τιθήνη*, *τίτθην*, *γαλαθηνός* alia ducta sunt. Voces inde formatae sunt *ἀθληής* non lactans (Tryph. 34.), *ἄθηλος* non lactatus, qui non suxit lac. (Cfr. *θηλάζειν* lactare et lactere, *θάλλω*, *θηλή*, *θηλυσ* cet.) Vid. Ar. Lys. 881. (Cfr. Hesych. ad h. l., qui *ἄθηλον* exposuit: *μὴ τεθηλαχός*).

*αὕτη, τί πάσχεις; οὐδ' ἐλεεῖς τὸ παιδίον
ἄλουτον ὄντα κ' ἄθηλον ἔκτην ἡμέραν;*

Πάλλας Ἀθήνη igitur est virago, quae uberum insueta lac non suxit, sed e patris capite profecta huius quasi instar est. Ita ipso nomine divinus et deae ortus et vis patris illi innata indicatur*).

*) Cfr. Iliad. XXIV., 58—60.: *Ἐκτὼς μὲν ἱππῆς τε γυναῖκά τε ἴστατο μάζον
αὐτὰρ Ἀχιλλεύς ἐστι θεῶς γένος, ἢ ἐγὼ αὐτὴν
ἔρεΐα τε καὶ ἀτίτλαα, κ. τ. λ.*

Cfr. Lobeck. Aglaoph. I., 548.

Congruit cum hac ratione etiam Etym. M., quum hæc dicit: Ἀθηνᾶ, οἰονεῖ ἀθρηνᾶ τις οὖσα, παρὰ τὸ τὸν νοῦν ἀθρεῖν. ἢ παρὰ τὸ θῶ τὸ θηλάζω, ὁ μέλλων θήσω. οἶον, γυναῖκα τεθήσατο μαστόν. — γέγονεν ὄνομα ῥηματικὸν θήν, ἢ θηλάζουσα καὶ μετὰ τοῦ στερητικοῦ α, Ἀθήνη. ἀμύτωρ γὰρ ἡ θεός. ἐκ γὰρ τῆς τοῦ Διὸς κεφαλῆς φασὶν αὐτὴν γεγενῆσθαι. Adde quod ἄθηλοι etiam dicuntur ἄνθρωποι, neque viri neque mulieres, ambiguum quasi gerentes personam. (Cyrill. ap. Suid. v. σπάδων p. 360., de eunuchis: ἄθηλοι, ἄνθρωποι, ἀνδρόγυνοι, σιδηροκατάδικοι καὶ γυναιχομανεῖς προσηγορεύθησαν.) Haud alienum igitur a re fuerit sem. ἀθήλη adhibere ad nomen Ἀθήνης derivandum (coll. Eust. ad Il. A. p. 71., 2. et 83.), eamque nominis interpretationem vel poetae Romani videntur esse amplexi, qui masculam deae virtutem voce virago designare consueverunt. Ita Ovid. Metam. II., 765. bello metuenda virago; ibidem VI., 130. flava virago; Stat. Silv. IV., 5., 23. et Theb. XI., 414. eadem deae notatio legitur, quam aliis quoque locis reperies, quos Forcellini in lexico attulit. Est etiam in scholio ad Iliad. VIII., 39. optandi formula expressa, quae in proverbii consuetudinem venit: παῖς μοι τριτογενὴς εἴη, μὴ τριτογένεια ἄρρενώδεις γὰρ αἱ τοιαῦται γυναῖκες.

Quod autem λ littera cum ν permutata est, id nec ab HomERICA aetate prorsus alienum est, et Atticorum consuetudine semivocales permutandi comprobatur. Apud hos enim

λ abit in γ, ut μόγισ = μόλις, quae formae promiscue usurpabantur. Cfr. Lob. ad Soph. Aiac. 216.

in ρ — ἀργαλέος = ἀλγαλέος, cfr. Nitzsch, ad Od. 2., 244.; ποδαργία = ποδαλγία = ποδάγρα. Schol. Ar. Plut. 1. Poll. 2., 196.

in ν — ἀνεμώλιος, μεταμώνιος.

μ mutatur in σ — πέφασμαι = πέφαμμαι, μεμόλυσμαι = μεμόλυνμαι.

ν mutatur in λ — πλεύμων forma Attica pro πνεύμων (unde per methatesim pulmo).

λίτρον = νίτρον, forma vetustior cfr. Herod. II., 2., 86.

ταριχεύουσι λίτρω cfr. Lob. ad Phryn. p. 305.

ν et λ litterarum permutatio quam frequens fuerit, ex varietate scripturae vocum ἀνεμώλιος et μεταμώνιος maxime perspicitur, ex quibus μεταμώνιος auctoritate optimorum librorum ipsi veteres poetae non minus suum sibi vindicant, quam usus λ litterae in eadem voce iustus est (cfr. Nitzschium ad Odyss. II., 98.). Utraque vox ut fluxum quiddam et inconstans, inane et irritum denotat, ita iure a voce ἄνεμος repetitur. Lobeckii ratio (path. p. 135.) qui illa adiectiva pariter atque ἀντιμωλία (quae et ἀντιμολία scribitur) et ἑτερομώλιος ad originem μολεῖν revocat, ut μεταμώλιος propr. transilis, deinde mutabilis et vanus sit, exquisitior quum verior videtur. — Accedit quod veteres in nominibus deorum enuntiandis maxime variant. Ita sunt, qui Δημήτηρ pro Γημήτηρ (γῆ μήτηρ) dictum velint, etsi verisimilius est, primam syllabam ex illo δά — ἀύξητιζῶ (intensivo) esse ortam, quod in δά — σκίος, δάφροινος, δάπεδον reperitur, ut Δημήτηρ quasi quaedam rerum omnium parens sit.

Omnino vis particulae δά latius, quam vulgo creditur, patere videtur, neque inepte iudicare nobis videmur, eam in δάπτω, δασύς, δατέομαι, δαίω (AAΩ) et in affirmante vel comprobante illo δή reperiri, quod et Buttmannus (cfr. Lexil. 2., p. 191.) ex adversativa particula δέ profectum esse parum recte censet, et qui nuper Passovii lexicon ediderunt (v. lex. ed. quint. s. h. v. p. 611.) eiusdem originis cum voce δῆλος esse atque a δαῖναι fortasse repetendum esse vix iure opinantur.

Ceterum quum nomina Πάλλας Ἀθήνη iam antiquissimis illis temporibus iuxta posita reperiantur, quibus inter adjectiva et substantiva non ita diligenter distinguebatur, credibile est, vocem Ἀθήνη ad Πάλλας ἐπιθετικῶς ita appositam esse, ut Πάλλας Ἀθήνη compositum quasi sit ἐν παραθέσει (cfr. Krüger Gr. Gr. §. 57, 1. et adn. 1.) quod ubi fit deorum in nominibus, articulus aut bis poni aut prorsus omitti solet (cfr. Krüger Gr. Gr. §. 50., 7. adn. 10.). Iam vero, quemadmodum apud Homerum substantiva ἀνὴρ et γυνή haud raro apposita habent nomina, quibus hominum vel ordo ac genus, vel negotium indicatur (ut ἀνὴρ ιδιώτης, τέκτονες ἄνδρες): ita deorum etiam nominibus quaedam ἐπίθετα adiuncta erant, quibus illorum natura melius designaretur. Itaque Πάλλας Ἀθήνη (i. e. Ἀθήνη) virago bellatrix est, non a matre, sed ab ipso Iove progenita, cuius quasi expressa imago et perfecta ὑπόστασις est. Sic ipso deae nomine summa eius dignitas atque potestas significatur, quam habet cum patre communem, ad quam dignitatem multa, quae a poetis traduntur, referenda sunt. Iupiter enim filiae, quae simillimam ipsius speciem refert, peccatorum omnium veniam dat, tantaque in eam est indulgentia, ut ceteri dii haud raro illud conquerantur, ut Mars Iliad. V., 875—880. coll. Il. VIII. init. et 39. seq. ib. 360. et 373. Atque nonnunquam Minerva cum Iove coniuncta commemoratur, vel huius vice fungitur: cfr. Iliad. VIII, 287.; X. 552., 553.; XI., 735.; coll. Odys. XX., 42; ib. XVI., 260. 549.; coll. Iliad. XX., 192. eademque ut ait Horatius Od. I., 12, 20. proximos Iovi occupavit honores coll. Od. XX., 265. Hes. Theog. 896.: ἴσον ἔχουσιν πατρὶ μένος καὶ ἐπίφρονα βουλήν).

Iovis autem maiestatem fieri non potuisse, ut filius innatam haberet, sed debuisse filiam ex patre ortam propriam accipere, non modo ex eo consequemur, quod, ut Naegelsbach. l. l. p. 104. et 105. observavit, si filius ex Iove natus esset, idem discordiarum in Olympo domesticarum auctor exstitisset, sed causam habet reconditam ipsi antiquitati parum exploratam. Divinitus enim poetarum animis haec insidebat cogitatio, si numinis divini natura specie humana esset reddenda, illam non in viro, sed in virgine videri recte expressam. Eam autem virginem, in quo Graeci, quidquid sancti numini divino tribuendum censebant, apparere vellent, iure sine matre ab ipso Iove profectam, et, ut cum Hermanno dicam, nelactam credebant. Singularis autem illa optandi formula:

*) Cfr. Naegelsbach in: „homer. Theol.“ p. 100. sqq.

*Αἱ γὰρ, Ζεῦ τε πάτερ, καὶ Ἀθηναίη, καὶ Ἀπόλλων*¹⁾

aliquid in se habet divini illius mysterii, quod de deo patre, filio sanctoque spiritu uno numine coniunctis doctrina christiana exhibet. Hanc vim habuit illa sapientia in primordiis rerum a deo cum hominibus communicata, ut obscurata quidem erroribus et fabularum commentis tamen non prorsus interiret, sed vel in Graecorum de summo deo doctrina eluceret. Ut enim *Πάλλας Ἀθήνη* Iovis summam sapientiam atque providentiam tanquam personam exhibet ab ipso profectam, aeternamque eius *μητιν* significat, ita *Ἀπόλλων* filius patri in omnibus rebus obtemperat eiusque voluntatem hominibus aperit. Quae quum ita sint, videre iure nobis videmur etiam apud Graecos cultum deorum ab unius dei cognitione hominum vitiis et erroribus paulatim depravata emanasse²⁾.

Quae de Minerva haecenus disseruimus, si vera sunt, haud scio an opinio Naegelsbachii angustior de illius deae natura et vi, quam in Iliade aliam atque in Odyssea esse vult, inde orta sit, quod eam rationem, quae inter Iovem et Minervam intercedit, non omni ex parte exploratam habuit. Ille enim quum res in Iliade et in Odyssea narratas sola deorum dissensione inter se differre censeat, quae in Iliade maxima, in Odyssea nulla sit, Iovem et Minervam in illa quidem mutuas exercere inimicitias, in hac vero summa concordia consilia conferre existimat³⁾. Atqui deos in Odyssea quoque etiam saepius inter se dissentire vel inde apparet, quod Ulixes, quia Polyphemum caecum reddiderat, eiusque socii boves Solis mactaverant, Neptunum deum iratum, Minervam vero ubique habet adiutricem consiliorum suorum. In utroque carmine omnes res divinae humanaeque invicta illa fati necessitate reguntur, qua Troia ad interitum praecipitur. Quae autem in fatiis erant (*Μοίρας* consilia) Minervae potissimum auxilio perficiuntur, quae et in Iliade Graecorum partibus favet, et in Odyssea Ulixi reditum in patriam parat. Non igitur in deorum dissensione vel concordia praecipua causa, cur Ilias ab Odyssea discrepet, frustra allatis locis Od. XXIV., 472. sqq. et Il. XXI., 385. sqq. et imprimis 432., quaerenda est, sed in ea ratione, qua dii in utroque carmine ficti et formati sunt. Illi enim quum in priore carmine magis ad hominum naturam atque indolem conformati sint, habent quandam cupiditatem humanarum communionem; in Odyssea vero deorum imagines perfectiorem divinae maiestatis speciem referunt. In utroque carmine quoties duo vel plures dii Iovis consiliis adversantur, illi fere fatali fati necessitati obnituntur, cuius singularis vis modo Iovi ipsi ceterisque diis opposita, modo deorum numine gubernata, nonnunquam etiam impedita cogitatur. Neque vero dubitari potest, quin illa deorum et fati repugnantia

¹⁾ Cfr. Il. II., 371.; VI., 288.; VII., 132.; XVI., 97.; Od. VII., 311.; XVIII., 234.; XXIV., 275. Coll. Soph. Oed. Col. 1085—1092.

²⁾ O. Mueller in „Prolegom.“, p. 245. sqq.
Naegelsbach. I. I. p. 108. med.

³⁾ Cfr. Naegelsbach. I. I. p. 103. med., — qui secutus videtur esse imprimis Zeyssii commentationem „quid Homerus cet. p. 34. —

maior in Iliade quam in Odyssea appareat. Iupiter quidem quanti faciat, se suo, non alieno imperio subiectum esse, eo Iliadis loco demonstrat, quo posse se omnes deos catena suspensos trahendo in Olympum attollere praedicat. Cfr. VIII., 17—27.

Sed ut eo, unde deslexit, nostra redeat disputatio, Homerum constat, prout metrum desideret, nullo facto discrimine, filiam ex Iovis capite natam ideoque *ὀβριμοπάτρην* (cfr. Od. XXIV. extr.), modo voce *Ἀθήνη*, modo forma *Ἀθηναίη* designare. Homero et Ionibus quum usitata esset *Ἀθήνη* et *Ἀθηναίη*, Atticis vetustioribus in usu erat forma *Ἀθηναία*, quam formam, non *Ἀθηνᾶ*, in publicis monumentis ante Euclidem Archontem (Olymp. 94., 2.) usurpari observatur a Boeckhio viro clarissimo¹⁾. Neque enim eorum probanda sententia est, ut supra diximus, qui voce *Ἀθηναίη* deam Atheniensem significari censent, praesertim quum notum sit, nominibus haud raro adiectiva paragogica substitui, qualia sunt *ἀναγκαίη* pro *ἀνάγκη*, *ἀμοιβαίη* pro *ἀμοιβή*, *ἀρχαίη* pro *ἀρχή* cet.²⁾. Quae cum ita sint, in ineptis grammaticorum commentis habendum esse putamus, quod monent, *Ἀθηναίους* quidem dictos esse viros Athenienses, non item mulieres *Ἀθηναίας*, sed *Ἀττικὰς* seu *Ἀτθίδας*, idque factum esse *αἰδοῖ τῆς πολιᾶδος* s. *πολιούχου Ἀθηναίας* verecundia deae adiutricis, *ἵνα μὴ τὴν ἄγαμον αἰ γαμούμεναι τῇ προσηγορίᾳ κατασχύνωσιν*. Cfr. Ruhnck. ad Longin. 34., 2.

Explicata ratione vocis *Ἀθήνη* restat, ut alterum illud nomen, priori ab Homero saepe additum, diligentius examinemus. In quo primum hoc singulare est, quod dea illa apud Homerum saepenumero duobus nominibus *Πάλλας Ἀθήνη* iuxta positis, nunquam sola voce *Πάλλας* designatur, quum alii dii, velut Neptunus, Vulcanus, Apollo haud raro nominibus appellativis *Ἐνοσίχθων*, *Ἐννοσίγαιος*, *Ἀμφιγυήεις*, *Φοῖβος* seorsum positis denotentur. Singularem hoc Homeri usu eorum opinio refellitur, qui vocem *Πάλλας* a *πάλλειν* vibrare, quater, agitare ducendam esse arbitrantur. Quae si probabilis esset opinio, quum aut virgo hastata s. hastae vibratrix, aut dea fortasse a fulmine vibrando denominata efficeretur, quae notio deae belli praesidi optime congrueret, nihil obstaret, quin Homerus Minervam nonnunquam etiam voce *Πάλλας* sola posita appellaret. Sed id apud tragicos demum et lyricos poetas atque apud Romanos poetas ita est pervulgatum, ut ambo nomina rarissime coniuncta repariantur, quod ubi fit, illa nomina haud raro aliis verbis interiectis separantur. (Cfr. Soph. Oed. Col. v. 1090., Pind. Pyth. 12., 13.) Unde recte coniecere videmur universam magis ac generalem, quam propriam ac singularem in voce *Πάλλας* inesse notionem. Itaque Eustathius (p. 84., 35.; 1742., 35.) atque grammatici alias nominis deducendi rationes inierunt, quarum complures in Etym. M. p. 649., 52. habemus compositas: *Πάλλας ἢ Ἀθηνᾶ ἢ παρὰ τὸ ἀναπεπάλθαι ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς*.

¹⁾ Cfr. Staatshaush. d. Athen. t. II., p. 200.

²⁾ Cfr. Dorvill. ad. Charit. p. 736. Markl. ad Iph. p. 411. Schaef ad L. Bos. Ellips. p. 534. al. et ad Greg. Cor. p. 394.

ἢ ὅτι Πάλλαντα, ἓνα τῶν γιγάντων ἀπέκτεινεν ἢ παρὰ τὸ ἀεὶ πάλλειν καὶ κραδαίνειν τὸ δόρυ· πολεμικὴ γὰρ ἡ θεὸς· ἢ διὰ τὸ παλλομένην τὴν καρδίαν τοῦ Διονύσου προσκομίσαι τῷ Διὶ. Ab his fere omnibus praecipua vis voci πάλλειν tribuitur, sed ita tribuitur, ut verbum ad varias res referatur. Et prima quidem etymologia ab scholiasta allata etsi haud multum ab ea, quam supra ex voce ἀθήλη repeti posse demonstravimus, discrepet, tamen et artificiosa atque quaesita est, nec cum veterum de divino virginis ortu opinione congruit. Etenim artis monumenta si consulimus, quibus res depingitur, in promptu est pateram rotundam inspicere, quam Millin Gal. myth. XXXVII., 126. exhibet. Ibi Iupiter conspicitur in sede regia sedens nubibus Olympicis undique involutus. Adest a dextra Diana operi obstetricio haud sine labore intenta, quae ambabus manibus sursum erectis Palladem galea, hasta, aegide instructam e capite Iovis educit. Iuvat deam a sinistra Venus, quae superiorem paterni corporis partem ambabus manibus amplectitur et genu paululum inflexo intentis viribus annititur, ut Pallas in lucem edatur. Adest ibidem Vulcanus sinistram oculis quasi divino splendore praestricis obtendens, dextra securim attollens. Crederes deum expectatione suspensum, dum Pallas integra nasceretur, spectare. Hoc apparatu obstetricio satis probatur partum difficilem indicari, nec posse cogitari Palladem facili lapsu e patris capite exisse vel prosiluisse ἀναπεπάλθαι. Verba scholiastae: ἢ ὅτι τὸν Πάλλαντα, ἓνα τῶν γιγάντων, ἀπέκτεινεν ad deorum bella cum Titanis, cum gigantibus gesta respiciunt, quibus gigas Pallas interfuit, (Hom. merc. 100. Hes. Theog. 373., 383.), quem eundem nonnulli Minervae patrem esse voluerunt. Etsi vero concedamus illum gigantem a Minerva esse interfectum, tamen nihil in ea re causae est, cur nomen Minervae inde repetitum censeamus, praesertim quum artis monumenta alios quoque gigantes una cum Pallante a Minerva caesos referant. Placet inspicere picturam in gemma descriptam (apud Millin. XXXVII., 128 et 143. coll. Ekhel Num. anecdott. XIII., 15.) in qua Pallas, Enceladus, Typhoeus a Minerva necantur. Istam si amplectimur sententiam, quae dubito incautior an ineptior sit, habemus Palladem parricidam, qua re ipsi Titanum certamini haud levis adspersitur labes multumque de singulari eius vi detrahitur, quae haec est, ut deorum legis ac boni ordinis praesidum cum natura legis consiliiue experte certamen depingatur*). Eam sententiam, quam scholiasta verbis: ἢ παρὰ τὸ ἀεὶ πάλλειν καὶ κραδαίνειν τὸ δόρυ expressit, supra refutavimus.

Restat ut ea verba, quibus scholiasta quartam nominis repetendi rationem exhibet, examinemus. Sacra Dionysi in Creta insula orta ab Epimenide Athenas illata sunt, ubi, quia Homerum auctorem sequi non licebat, variae de illo deo fabulae fere populi arbitrio excogitatae sunt. In his est fabulis, Dionysum a Titanis discerptum,

*) Cfr. Hor. Od. III., 4.; Pind. Pyth. VIII.; coll. Aeschyl. Eumen. 239. sqq.; Eurip. Ion. 206 sqq., 987. sqq., 1528.

partes autem dissectas in aenum, ut coquerentur, esse abiectas; ibi cor dei vivum ac palpitans a Minerva manibus Titanum surreptum, cuius frustra, ad Delphos sepulta, redeunte vere quotannis resuscitarentur, ad Iovem esse delatum. Hic cultus Dionysi, ut recentior ille, qui Athenis invaluit, Iacchi, Iovis et Corae filii, quum ad doctrinam de immortalitate animi, quae mysteriis Eleusiniis initiatis tradebatur, pertineret, et alienus ab aetate Homeri est, nec quidquam ad Minervae nomen explicandum confert.

Illud quidem satis apparet, vocem Πάλλας a πάλλειν esse repetendam, sed alia, atque scholiasta voluit, ratione. Significatur illa et corporis et animi mobilitas (εὐκίνησις), ex qua summa ad quamvis rem agendam alacritas et industria florentis imprimis aetatis proficiscitur; quae quidem notio tam late patet, ut etiam ad rem amatoriam translata sit. Itaque apud ipsum Homerum nomina παλλακή et παλλακίς pellicem notant, quae κουριδίη ἀλόχῳ opposita est. Prima quidem vocis πάλλας, ut substantivi κόρη, vis haec erat, ut virginem significaret; cfr. Etym. M. p. 649., 59.: παλλακίς, ἡ παῖς κατὰ Δωριεῖς, πάλλαξ λέγεται. coll. Eustath. p. 1419., 50.; postea utraque vox pariter de virgine vel sponsa atque de pellice usurpabatur (cfr. Il. I., 98., 337.; II., 689. al.). Quamquam honoris causa et Penelope vocatur κόρη Ἰσαριόιο (Od. I., 329.; XVI., 435.; XVIII., 244., 284.), et Minerva modo Διὸς κόρη (Il. X., 296.; Od. II., 296.; XIII., 318.), modo γλαυκῶπις κόρη (Il. XXIV., 26; Od. II., 433.; XXIV., 517.) appellatur. Formae autem Πάλλας, αδος et Πάλλας, αντος eiusdem sunt originis, ξ et σ litteris inter se permutatis, qualis permutatio in ὄρνις et ὄρνιξ reperitur. Inversa has litteras permutandi ratio Atticis, imprimis Thucydidi et quibusdam oratoribus, frequens est, apud quos ξύμπας, ξύμμαχος pro σύμπας, σύμμαχος, id genus alia haud raro leguntur. Simili ratione litterae ρ et σ permutantur, velut in μυρσίνη et μυρρίνη: Arch. fr. 25. Bgk. ἄρῶν et ἄρσην (trag.).

Est igitur Πάλλας Ἀθήνη virgo non minus corporis venustate quam animi sapientia insignis, in qua summa dignitas virilis cum omni virtute muliebri mirum in modum coniuncta est. Illa autem gravitas consilii plena, quam in Minerva reperimus, quum ab indole Ionica quodammodo abhorreat, haud immerito coniicias priscum deae cultum ipsis Atticae Aboriginibus deberi et postea demum ab Ionibus, qui ante Diores illam terram occupaverant, variis modis esse immutatum. Primi Atticae incolae haud dubie etiam fabulam de ortu Minervae excogitaverunt, quae deinde latius propagata Homeri aetate, quamvis poeta nihil de ea memoriae prodat, erat pervulgata. Procedente tempore opinio illa de Minerva ex Iovis capite progenita in animis civium Atticorum tam fixa haerebat, ut deae signum a Phidia ex auro et ebore factum, quod in summa arce conspiciebatur, simpliciter ἡ παρθένος appellaretur. Virginitatem deae inter eius virtutes etiam Hesiodus Theog. 895., 96. primam commemorat:

Πρώτην γὰρ κόρην γλαυκῶπιδα Τριτογένειαν
Ἴσον ἔχουσαν πατρὶ μένος καὶ ἐπιφρονα βουλὴν.

ex quo ortu deae deinde (v. 924. sqq.) reliquae Minervae virtutes repetuntur:

Αὐτὸς δ' ἐκ κεφαλῆς γλαυκώπιδα Τριτογένειαν,
 Λεινὴν ἀγροκύνδοιμον, ἀγέστρατον, ἀτρυτώνην,
 Πότνιαν, ἣ κέλαδοί τε ἄδον πόλεμοί τε μάχαι τε.

coll. Scut. Herc. 197—200.

Quae cum ita sint, dubitari non potest, quin virtutes praecipuae, quae Minervae tribuuntur, omnes iam ante Homeri aetatem communi populi consensu et constanti usu illi ita assignatae sint, ut poetae nihil aut addere aut demere licuerit. Quod autem Homerus non omnes partes fabulae de Minerva attigit, id factum est consilio poetico, quod in utroque carmine aliud est. Nam in Iliade bellica potissimum deae virtus apparet¹⁾, in Odyssea Minervae Ulixi patrocinantis consilium ac sapientia²⁾. Poeta si omnia, quae de Minerva in populi ore erant, esset prolocutus, metuendum erat, ne pulchritudo carminis, quod unum et simplex esse debebat, multis modis turbaretur. Homerus igitur quae tacet, ea de industria silentio praetermisisse putandus est.

Minerva in ea ipsa urbe, cui nomen dedit, tam assiduo studio colebatur, ut in omnibus rerum et publicarum et privatarum partibus praesens civibus adesse crederetur. Itaque illa non solum quasi quaedam *πολιὰς* et *ἀρχηγέτις* agriculturam et rem maritimam tuebatur³⁾, atque arae *Τυγείας* assidens saluti hominum prospiciebat⁴⁾, sed etiam dea *νίκη καὶ εἰρηνοφόρος* bella ad felices exitus perducebat⁵⁾, denique artes et litteras atque varia quaestus genera praesidio suo augebat. Praeerat eadem operibus mulierum, imprimis lanificio, quare in adyto summae arcis tamquam dea *ἐργάνη* (operosa Horat.) colebatur. Quas virtutes etsi non omnes ab Homero praedicari potuisse consentaneum est, tamen haud paucae earum in Iliade et Odyssea commemoratae sunt⁶⁾. Nam et navis fabricandae consilium ac praecepta dat, et vestes magnificas ut ipsa facit, ita puellas et mulieres facere edocet; eadem certamina et conserit et concitat, quare saepenumero *ληϊτις*, *ἀγελεία*, *λαοσσόος*, appellatur, denique pericula et interitum ab urbe propulsat (*ἐρυσίπολις*, *ρυνόπολις*). Princeps autem et regina harum virtutum illa est sapientia, quae etiam certamina ac bella moderatur.

Videtur hoc imagine deae apud Millinum XXXVII., 137. significari, ubi Minerva erecto corpore dextram manum attollens, sinistra facem belli in ara exstinguens designata est. Ibidem no. 127. in vetere nummo Attico dea, cui oliva addita est, cum Neptuno contendit, uter urbi modo conditae nomen daturus sit. Ibi quum Neptunus equum, olivam Minerva procreasset, *Ποσειδῶν Ἴππιος* ex eo certamine

¹⁾ Cfr. Preller in „Myth. gr.“ t. II., p. 284. med.

²⁾ Cfr. I. F. Lauer „Gesch. d. hom. Poes.“, p. 247—292. Od. XIII., 297. sqq. Coll. II. I., 194.

³⁾ Cfr. Aristoph. Eqq. 581.

⁴⁾ Paus. I., 23., 5. Plut. Pericl. 13.

⁵⁾ Hesiod. scut. Herc. 339. Coll. Soph. Philoct. 134. et Aristoph. Eqq. 581.

⁶⁾ II. V., 735.; IX., 390.; XIV., 178.; Od. VI., 232.; VII., 110.; XX., 66. sqq.; XXIII., 159.; Hymn. Ven. 12.

inferior discessit¹⁾. Unde Minerva ipsa, cuius in tutela ac praesidio et bellica virtus et res maritimae essent, *Ἰππία* et *Σουνιάς* appellata, cum in colle apud Colonus sito, tum in Sunio promontorio una cum Neptuno pie colebatur²⁾. Dea autem, quae olivam dedit, eadem fertilitatis omnisque fructus et terrestris et maritimi laudem habet. In oliva noctua assidet, prudentiae signum et sollertiae; ad arborem serpens se applicat, qua fabula de Erechtheo vel Erichthonio significatur. Is a Vulcano et Terra mirabili modo procreatus, quem *Πάνδροσος*, *Ἐρση*, *Ἀγλαυρος* sorores curant ac fovant, a Minerva imprimis diligitur, idemque primus Atticae *αὐτόχθων* agriculturam et reliqua deae dona cum incolis communicat³⁾. Homerum eadem, quae posterioris aetatis fabulae de Erichthonio commemorant, ad Erechtheum retulisse, qui artissimo necessitudinis vinculo cum Minerva coniunctus inter Athenienses quasi primas tenet, iure colligas ex *Il. II*, 547; *Od. VII*, 80, 81. — Ille enim, quum in aede Minervae dea ipsa fovente adultus Atticae regnum usurpasset, et vetus illud *ξόανον Ἀθηνᾶς* in Acropoli constituisse, et panathenaeorum sacra instituisse fertur⁴⁾. Utrumque nomen tametsi non ab eadem stirpe repetendum esse recte vidit Preller⁵⁾, alterum ad *ἐρέχθω* (all. *Il. II*, 317.) pertinere, alterum i. q. vocem *ἐριούμιος* esse contendens, tamen cur ab Apollodoro (l. l. *III.*, 14., 6.) et *Etym. M.* (371., 34. et 45.) discrepet non video. Apud illum enim haec legimus: *ἐκείνη δὲ (Ἀθηνᾶ) ἐρίῳ ἀπομάξασα τὸν γόνον εἰς γῆν ἔρριψε. Φευγούσης δὲ αὐτῆς, καὶ τῆς γονῆς εἰς γῆν πεσοῦσης, Ἐριχθόνιος γίνεται.* — *Etym. M.* autem haec habet: *ἡ δὲ Ἀθηνᾶ, λαβοῦσα ἔριον, ἐξέμαξε τὸ σπέρμα, καὶ ἔρριπεν ἐν τῇ γῇ καὶ ἐγένετο ἐκ τῆς γῆς καὶ τοῦ ἐρίου ἄνθρωπος δρακοντόπους, ὃς ἐκαλεῖτο Ἐριχθόνιος, ἀπὸ τοῦ ἐρίου καὶ τῆς χθονὸς λαβὼν τὸ ὄνομα τοῦτο.* Ut autem Minerva reliquas virtutes ubique sapientia illa ex Iovis mente profecta temperat, ita etiam in Iliade dea bellatrix a Marte multum discrepat. Hic enim quum ferocissimo semper ardore bellico ita efferratur, ut ipsi Iovi invisus sit (*Il. V.*, 890. sqq.) Minerva in conserendis certaminibus ubique consilio et prudentia utitur⁶⁾. Quare ne Mars nimio bellandi studio abreptus omnem modum excedat, ipsa Diomedem, ut deum istum aggrediatur, concitat. Qualis autem Minerva ubique in Iliade et Odyssea apparet, talis etiam in hymno *XI. εἰς Ἀθηνᾶν* conspicitur:

¹⁾ Qua de re vide Callimachum apud Scholiastam ad *Il. XVII.*, 54., qui haec habet: *Ποσειδῶν καὶ Ἀθηνᾶ περὶ τῆς Ἀττικῆς ἐφίλονέικον καὶ Ποσειδῶν μὲν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ἀττικῆς κρούσας τῇ τριμῖνι κῶμα θαλάσσης ἐποίησεν ἀναδοθῆναι, Ἀθηνᾶ δὲ ἰλαίαν· κριτὴς δὲ αὐτῶν γενόμενος κίχρεψ' ὁ τῶν τόπων τῆς Ἀττικῆς βασιλεὺς τῇ θείῃ προσέειπε τὴν χώραν, εἰπὼν ὅτι θαλάσση μὲν ἐστὶ πανταχοῦ, τὸ δὲ φυτόν τῆς ἰλαίας ἴδιον Ἀθηνᾶς.* Cfr. Apollod. *III.*, 14., 1.

²⁾ Cfr. *Odys. III.*, 278. Coll. *Soph. Ai.* 1220., 21. *Arist. Eqq.* 560. sqq.

³⁾ Cfr. C. O. Mueller in: „Minervae Poliadis sacra et aedes in arcē Athenarum.“ Goett. 1820. et kl. d. Schrr. t. 2. p. 138. sqq.

⁴⁾ Apollod. *III.*, 14., 6. extr. Coll. 15., 1.

⁵⁾ Cfr. *Myth. gr. t. II.*, p. 92., not. 1.

⁶⁾ Apollod. *III.*, 6., 8. Schol. *Il. V.*, 156.

Πάλλαδ' Ἀθηναίην ἐρυσίπολιν ἄρχομ' αἰεΐδειν,
δεινὴν, ἣ σὺν Ἀρηϊ μέλει πολεμῆϊα ἔργα,
περδόμεναί τε πόλῃες, αὐτὴ τε πόλεμοί τε·
καὶ τ' ἐρ' ὄυστο λαὸν ἰόντα τε νισσόμενόν τε.
χαῖρε θεά, δὸς δ' ἄμμι τύχην, εὐδαιμονίην τε.

Aliud, quod Minervae ab Homero tribuitur, appositum Ἀλαλκομενῆς est (Cfr. Il. IV., 8. et V., 908.). Quod si illud cum ἀλλάζειν cohaerere censemus¹⁾, i. e. βοηθεῖν διὰ μένος, — ut sit, quae multo robore multisque viribus iuvat et defendit, auxilio potens — sententia nostra confirmatur, Minervam ex Iovis mente natam non modo deam esse consilii ac sapientiae plenam, sed etiam pugnacem, arma infesta et inferentem et propulsantem. Verissima haec sententia etiam ab scholiasta ad Iliad. IV., 8. his verbis indicatur: ἡ ἀλάλκουσα τῷ μένει ὅ ἐστι βοηθοῦσα. Idem si addit vocem Ἀλαλκομενῆς etiam ab urbe Boeotiae, vel a monte Attico, vel ab heroe Boeotio Alalcomene repeti posse, quamvis et heros exstiterit et urbs, tamen haec a dea, non dea ab urbe, nomen accepisse putanda est.

Quae hactenus deae nomina a nobis illustrata sunt, iis singulis internam illius naturam designari demonstravimus. Sed quum eadem ad res humanas maximam vim exercere variisque negotiis praeesse crederetur, dubitari non potest, quin alia quaedam nomina exstiterint, quibus externa deae vis significaretur. Huc spectare videtur vox Τριτογένεια, in qua interpretanda homines docti ab antiquissimis temporibus multum laboris consumserunt. Hoc quidem illi recte suspicati sunt, eo nomine ad ipsum deae ortum respici; unde vero vox repetenda sit, id saepe ita in controversiam vocatum est, ut mirabiles et insolitae interpretandi rationes excogitatae sint. Quod si Etym. M. et scholiastam ad Iliad. VIII., 39. consulimus, ibi quum aliae tum haec interpretatio proponitur: ὅτι ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς ἐξῆλθεν. Credebatur videlicet τριτὴ vetusta esse vox vel Cretensis vel Boeotia, qua caput designaretur. Sed eam vocem a grammatico fictam esse, recte Welekerus docuit²⁾. Videntur potius formae Τρίτων, Τριτωνίς, Ἀμφιτρίτη, τρίω ex τρέω ducendae, id autem verbum praefixa τ littera ex ῥέω esse ortum. Ita Etym. M.: Τρίτων ὄνομα ποταμοῦ παρὰ τὸ τρεῖν τὸ φοβεῖσθαι, ὁ φόβον ἐμπονητικός· ἢ παρὰ τὸ ῥεῖν. Ibidem, neglecta quantitatis ratione, haec additur interpretatio: ἢ παρὰ τὸ ἐκ τριῶν γενέσθαι, τρίων καὶ πλεονασμῷ τοῦ τ, τρίτων· καὶ γὰρ ἕκαστος ποταμὸς τριῶν τινῶν μετέχει, γῆς, ἀέρος, ὕδατος. Extrema quidem scholii verba ad fluvii naturam parum apta sunt, hoc tamen illa interpretatione aperte indicari videtur, esse quandam inter τρεῖν

¹⁾ Cfr. ἀλαλάζω, ἀλαλή, ἀλαλητός quae Buttmanno auctore (Lexil. I., p. 289.) ad ἀκή et ἀλίω referenda sunt, atque Etym. M. ἐπαλιξτικὴν περδυσίαν ἔχουσα. ἢ ἡ ἐν ἀλῇ μένουσα, ἀλκή δὲ καὶ μάχη καὶ ἀλκάζειν τὸ μάχεσθαι. Coll. Soph. Ai. 401. ἡ Διὸς ἀλκήμα τίος 450. ἡ Διὸς γοργῶπις ἡ ἀδάματος θεά. Preller gr. Myth. I., 141.

²⁾ Cfr. „Kret. Col. i. Theben“.

et *ρεῖν* cognationem. Nam et aquae fluentis motus aliquid trepidi et horridi habet, et animus hominis in fluvium vivum despicientis tacito quodam horrore vel desiderio perfunditur, quam animi affectionem Goethe egregio illo carmine, quod piscator inscribitur, eximia cum venustate depinxit. Vetustum igitur Tritonis nomen fluminibus quibusdam propterea videtur esse inditum, quod prisce illi fluminum accolae admirati vim aquae modo leni cursu fluentis, modo rapido vortice sese praecipitantis divinum quiddam subesse sentiebant, quam vim divinam horrorem hominibus iniicientem Graeci postea imagine Neptuni terras ambientis et coneuientis (*γαίροχος, ἐνοσίχθιος, ἐνοσίχθων, σεισίχθων*) expresserunt; nec dissimilis causa est, cur Iovi et Minervae aegidem terrorem iniicientem tribuerint.

Quod supra diximus, Graecorum deos iam Homeri aetate tales fuisse, quales posteriorum temporum consensu crederentur¹⁾ et publicum illorum cultum prisco more sancitum pia religione esse retentum²⁾, id etiam recentiore aetate prudentissimus quisque ita sibi persuasit, ut in quaestionibus de Graecorum diis instituendis omnia ab ipso Homero repetenda esse censeret³⁾. Recte igitur statuimus etiam vocem *Τριτογένεια* notionem habuisse a vetustate traditam et apud Graecos satis pervulgatam. Quae qualis fuerit notio coniiciemus, si verba Pausaniae I., 14., 6: „ὅπερ δὲ τὸν Κεραμεικὸν καὶ στοὰν τὴν καλουμένην τὴν βασιλείον ναὸς ἐστὶν Ἡφαίστου καὶ ὅτι μὲν ἄγαλμα οἱ παρέστηκεν Ἀθηνᾶς, οὐδὲν θαῦμα ἐποιοῦμένην τὸν ἐπὶ Ἐριχθονίῳ ἐπιστάμενος λόγον· τὸ δὲ ἄγαλμα ὁρῶν Ἀθηνᾶς γλανκοὺς ἔχον τοὺς ὀφθαλμοὺς, Λιβύων τὸν μῦθον εὕρισκον· τούτοις γὰρ ἐστὶν εἰρημένον Ποσειδῶνος καὶ λίμνης Τριτωνίδος θυγατέρα εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο γλανκοὺς εἶναι ὥσπερ καὶ Ποσειδῶνι τοὺς ὀφθαλμοὺς — cum iis comperaverimus, quae apud eundem I., 18., 2. et apud Apollodorum I., 14., 6. leguntur⁴⁾.

Ex his primum colligimus, quod supra attigimus, veterem fuisse famam, Athenis a Vulcano et Terra filium procreatum, eundemque quasi *ἀντόχθονα* Minervae curandum esse oblatum. Complura inde sacra orta sunt, quibus Erichthonius ab Pandroso, Herse, Aglauro, Cecropis filiabus nutritus celebraretur, quae sacra quum ad agriculturam terraeque fertilitatem pertinerent, haud dubie cum cultu Neptuni et Minervae ex Tritonidis undis ortae coniuncta erant (cfr. Herod. IV., 178. et 191.). Quod autem ad eundem cultum etiam alia in aliis locis sacra spectant, velut Aliphereusium in Arcadia⁵⁾ et Alalcomenensium in Boeotia⁶⁾, qui flumini templum Minervae praeterlabenti Tritonis nomen dederant, ut illam de deae ortu fabulam non a Lybia

¹⁾ Cfr. Nitzsch. ad. Hom. Od. II., p. 96.

²⁾ Hermann „Lehrb. d. g. Alterth. d. Gr. u. R.“ §. 2. extr.

³⁾ Schoenborn: „Ueber das Wesen Apollo's“. Berl. 1855, p. 32. et 33.

⁴⁾ Crenzer „Symbol. III., p. 388. sqq.

⁵⁾ Cfr. Pausan. VIII., 26., 6. καὶ Διὸς τε ἰδρύσαντο Λεχιάτου βαμὸν ἅτε ἐνταῦθα τὴν Ἀθηνᾶν τικόντος, καὶ κρήνην καλοῦσι Τριτωνίδα, τὸν ἐπὶ τῇ Τριτανίᾳ οἰκισμένοι λόγον.

⁶⁾ Pausan. IX., 33., 7. extr. Coll. Strab. IX., p. 430.

adscitam demonstrarent, sed eam sibi propriam vindicarent, id eo explicandum est, quod apud Homerum singuli dei sua habent loca, quae praecipuo amore amplectuntur. Namque Apollo Chryse, Cilla, Tenedo, Iuno Argis, Mycenis, Lacedaemone, Neptunus Aegis, Venus Papho maxime delectantur¹⁾. Poeta igitur quum Minervam *Τριτογένειαν* vocat, non solum certum locum, quo dea ex patris capite progenita sit, nominat, sed idem naturam deae prosperitatem et fertilitatem afferentis eo significat, quod illam prope flumen dicit esse natam. Est autem simplicitatis et perspicuitatis epicae, deos, quamvis omnia et posse et nosse credantur²⁾, non ubique ac prorsus a sensibus sevocatos cogitare, sed quasi praesentes ac vivos ob oculos hominum ponere. Quare fit, ut nomina locorum quasi ornantia quaedam epitheta deorum nominibus etiam tum addantur, quum de prima ratione, quae inter deos ac loca intercedit, non amplius cogitatur³⁾.

Ad vetustissimam illam de Minerva *Τριτογενεία* fabulam etiam hymnus XXVIII. respicit, ubi haec legimus:

*Πάλλαδ' Ἀθηναίην κυδρὴν θεὸν ἄρχομ' αἰεῖδεν,
γλαυκῶπιν, πολύμητιν, ἀμείλιχον ἦτορ ἔχουσαν,
παρθένον αἰδοίην, ἐρυσίπτολιν, ἀλκίεσσαν,
Τριτογενὴ τὴν αὐτὸς ἐγένετο μητίετα Ζεὺς
σεμνῆς ἐκ κεφαλῆς, πολεμῆϊα τεύχε' ἔχουσαν,
χρύσεα, παμφανόωντα σέβας δ' ἔχε πάντας ὀρώοντας
ἀθανάτους· —*

quibus verbis opinio, quam scholiastes ad Apoll. Rhod. II., 1310. pronunciavit, famam de dea ex Iovis capite nata inde a Stesichori demum temporibus pervulgatam esse⁴⁾, satis refellitur. Quae enim Homero et Hesiodo usitatissima sunt epitheta *γλαυκῶπις* et *Τριτογένεια*, ea etiam in hymno eum locum obtinent, ut ad imaginem deae accurate effingendam gravissima esse videantur. Quapropter non recte aliquis iudicet, verba

— *τὴν αὐτὸς ἐγένετο μητίετα Ζεὺς σεμνῆς ἐκ κεφαλῆς* cet.

ex posterioris aetatis indole atque ingenio esse subiuncta. Ita quam supra ostendimus duplicem deae naturam, alteram a sensibus remotam virginis ex Iovis capite natae, divinae mentis plenae, artium et litterarum inventricis, physicam alteram sive naturalem deae in aethere habitantis, fertilitatem fundentis, eandem verbis hymni perspicue videmus expressam. Et naturalis quidem deae vis adiectivo *τριτογένεια* indicatur, perinde atque *Ζεὺς νεφεληγερέτης* vim naturae generantem significat.

Itaque filia signum cum patre ubique commune habet aegidem, quo non minus natura deae aetherea quam virtus bellica indicatur; esse quandam eidem cum Neptuno

¹⁾ Il. I., 38.; coll. XVI., 514., 515.; IV., 8. et 52.; V., 908.; XIII., 21. sqq.; Od. VIII., 363.

²⁾ Od. IV., 379.; Il. XVI., 515.

³⁾ Cfr. Nitzsch. ad Hom. Od. I., 20. sqq., pag. 175. — Naegelsbach. Homer. Theol. p. 18. sqq.

⁴⁾ Stesichor. Fragm. 76. ed. Klein.

cognitionem inde apparet, quod Minerva non modo *νάουσα* (affluens), verum etiam *ἐπία* vocatur et in sacro Sunii promontorio colitur¹⁾. Haud dissimilis ea ratio est, qua scholiastes ad II. VIII., 39. rem explicat: *Μῆτιν τὴν Ὠκεανοῦ, ὃς φασιν, εἰς πολλὰ τὴν μορφὴν ἀμείβουσαν βουλόμενος ὁ Ζεὺς παρ' ἑαυτῷ ἔχειν, κατέπιεν ἔγκυον οὔσαν ὑπὸ Βρόντου τοῦ Κύκλωπος· τελεσφορηθείσης δὲ τῆς παιδός, ὁ Ζεὺς διὰ τῆς κεφαλῆς τεκῶν δίδωσι Τρίτωνι τῷ ποταμῷ τρέφειν*. Narrat hoc loco scholiastes Metin, Oceani filiam, a Bronto Cyclope gravidam factam, quum in varias formas mutaretur, ab Iove, qui eam sibi propriam vindicare vellet, esse absorptam. Maturam deinde filiam ex Iovis capite in lucem editam Tritoni fluvio educandam esse traditam. Itaque etiam hac in fabula duplicem deae naturam mirum in modum videmus coniunctam. Neque vero extremis scholii verbis assentiri licet: *ὁθεν Τριτογένεια ἐκλήθη ὡς ἐκ τριῶν συναυξηθεῖσα, Βρόντου, Αἰὸς, Τρίτωνος*. Primum enim, si subtilius in rem inquirimus, non e triplici sed e duplici mentis celeris ac fervidae et materiae aquosae natura Minerva nata est; deinde vox *τρίτος*, cuius praenultima correpta, non producta est, in voce *Τριτογένεια* inesse nequit. Eodem pertinet, quod additum legimus: *ἢ ὅτι τρίτη φθίνοντος ἐτέχθη*.

Fabula ipsa hoc videtur spectare, ut variae opiniones de ortu deae a Tritonide vel ab ipso Neptuno et ex Iovis capite inter se concilientur. Hoc etiam ea re probatur, quod Brontos, ex quo gravida facta Metis est, patrem habet Cyclopem illum, Neptuni filium, quem in Odyssea Ulixes convenit. Ad duplicem deae ortum etiam Herodotus (IV., 180.) respicit, quum narrat, apud Ausenses, gentem Lybicum, ludos et certamina a virginibus in honorem *αὐθιγενοῦς Ἀθήνης* esse celebrata; illam enim Neptuni filiam *μεμφθεῖσάν τι τῷ πατρὶ δοῦναι ἑωυτὴν τῷ Αἰ· τὸν δὲ Αἰα ἑωυτοῦ μιν ποιήσασθαι θυγατέρα*. Idem Herodotus eodem libro capite 188 narrat, ceteras quidem gentes Lybicas Soli tantum ac lunae sacra facere consuevisse, ab iis vero, quae Tritonem accolerent, et Minervam et Tritonem et Neptunum esse cultos.

Iam quum Tritonem etiam Hesiodus²⁾ in imo mari domum auream habitantem fingat, inde iure coniciamus fabulam de Tritone Homeri aetate per universam Graeciam atque Lybiam fuisse sparsam, nec fieri posse, ut vox *Τριτογένεια* a *τρίτος* repetatur³⁾. Quas Brzoska⁴⁾ nominis interpretationes affert, eae aut ipsam deae naturam respiciunt, — *ὅτι φρόνησις ἐστίν, ἀφ' ἧς συμβαίνει τρία ἀπογεννᾶσθαι, εὖ λογίζεσθαι*,

¹⁾ Cfr. Odys. III., 278.; coll. Soph. Ai. 1220.; Aristoph. Eqq. 560.

²⁾ Hesiod. Theog. 930. sqq.

*ἐκ δ' Ἀμφιτρίτης καὶ ἰοικτύου Ἐνιοσιγαίου
Τρίτων εὐρυβίης γίνετο μέγας· ὅστε θαλάσσης
πυθμὴν ἔχον, παρὰ μητρὶ φίλῃ καὶ πατρὶ ἄνακτι
γαίῃ χεῖρ' ἔδωκε, δεινὸς θεός.*

³⁾ Idem recte vidit Ofr. Mueller in Encyclopaedia ab Erschio et Grubero edita §. 40.; not. 5.

⁴⁾ Cfr. Geogr. myth. p. I., 33.

λέγειν καλῶς, πράττειν ἂν δεῖ —, aut tempora ac dies, quibus Minervae sacra fieri consueverint. Celebrabantur illa tertio quoque die mensis ineuntis et exeuntis (τρίτη ἑσταμένου καὶ φθίνοντος) ita quidem, ut duodetricesimo Hecatombaeonis die quarto quoque anno Panathenaea magna, parva eodem die quotannis agerentur¹⁾, qui dies deae natalis esse credebatur²⁾. Panathenaeis autem, quae sub finem anni Attici celebrari solebant, quum omnes incolae Atticae singulari studio deam terrae custodem ac praesidem prosequi et colere contenderent, tum vero extremo die festo, qui erat Hecatombaeonis duodetricesimus, vestis superba a mulieribus Atticis texta solemnī pompa in arcem deferrebat, qua veste vetustum deae simulacrum ornaretur³⁾. Huius moris antiquissimum vestigium etsi apud ipsum Homerum deprehenditur⁴⁾, tamen inde non consequitur, ut epitheto Τριτογένεια, quo apud Homerum ipsa deae natura et ortus indicatur, ad illas caerimonias et pompam mulierum Atticarum respiciatur. Antiquum illum deae cultum et fabulas poetarum, qui ita inter se miscent, ut ex his coniecturam faciant, qualis ille fuerit, nae isti metuendum est, ne in gravissimos errores incidant⁵⁾. Veteres illi, qui in verborum originibus indagandis haud felicissimi sunt, quum saepe casu potius et opinione quam ratione probabili ducti res insolentes ac mirificas excogitaverint, tum vero etiam voci Τριτογένεια notationem diei subesse suspicati sunt, quae interpretatio ab Homeri aetate alienissima est. Quod enim Herodotus (II., 53.) de Homero et Hesiodo dicit: οὗτοι εἰσιν οἱ ποιήσαντες θεογονίην Ἕλλησι, καὶ τοῖσι θεοῖσι τὰς ἐπωνυμίας δόντες, καὶ τιμὰς καὶ τέχνας διελόντες, καὶ εἶδεα αὐτῶν σημήναντες, id ille recte quidem et quodam suo iure dicit; neque vero propterea quidquid recentiore demum tempore singulis diis tributum est, id ad illos poetas revocare licet auctores. Itaque C. Fr. Hermannus⁶⁾ recte quidem docet alios mensium dies aliis diis deabusque fuisse sacros, praeter calendas Apollini septimum, quartum Mercurio, Theseo octavum, sextum Dianae, nonum Rheae, Minervae tertium. Idem vero quum dicit Minervam ab illo die Τριτογένειαν nominatam esse, speciosam magis quam veram vocis originem attulit. Videtur ille Suidae auctoritate motus esse, apud quem III., p. 76. haec leguntur: ἐπειδὴ τῶν ἑορτῶν ἔξω ἱεραὶ τινες ἡμέραι ἐνομίζοντο Ἀθήνησι θεοῖς τιςίν· οἷον νομηνία καὶ ἐβδόμη Ἀπόλλωνι, τετάρτη Ἑρμῇ, ὀγδὴ Θησεῖ, vel secutus est Harpocrat. p. 287. et Tzetzen ad Lycophr. p. 519., imprimis autem Muellerum in Cambr. Phil. Mus. II., p. 230. et Brzorskam de geogr. myth. p. 41. Verba Suidae τῶν ἑορτῶν ἔξω quominus ad τρίτην φθίνοντος⁷⁾ diem festum Minervae referamus, vel maxime hoc obstat, quod illo die Pana-

¹⁾ Cfr. Ofr. Mueller l. l. T. X., p. 85., §. 19.

²⁾ Cfr. schol. ad Iliad. VIII., 39. ὅτι τρίτη φθίνοντος ἐπέχθη.

³⁾ K. F. Hermann „Lehrb. d. gottesdienstl. Alterth. d. Gr. u. R.“ §. 54.

⁴⁾ Iliad. VI., 269. sqq. et 297. sqq.

⁵⁾ K. F. Hermann „Lehrb. d. gottesdienstl. Alterth. d. Gr. u. R.“ §. 6., 5. et 6.

⁶⁾ L. l. §. 44., 5.

⁷⁾ Schol. Iliad. VIII., 39.

thenaea et magna et minora celebrabantur¹⁾, de quibus scholion ad Arist. Nub. 385. docet: τὰ δὲ Παναθήναια ἑορτὴν παρ' Ἀθηναίοις εἶναι μεγίστην παρὰ πάντων ᾗδεται. Neque vero ceterorum dierum ratio certa et constans est. Nam quartus dies ineuntis mensis modo Mercurio (Hom. hymn. Merc. 19.) modo Herculi (Zenob. VI., 7., Procl. ad Hesiod. op. et dies 763. et 768—770.) tribuitur, octavus Neptuno dicatus est (Plut. V. Thes. c. 35.). Denique in ipso die Minervae sacro designando scriptores adeo non sibi constant, ut Servius ad Virg. Georg. I., 217. diem quintum, Dionys. Halic. (art. rhet. III. p. 243.) quintum decimum afferat; quae opinionum discrepantia oriri non potuisset, si tertius dies vetustatis consensu illi deae sacer esse creditus esset. Restat ut interpretationem vocis Τριτογένεια in Etym. M. propositam commemoremus. Ibi s. v. 767., 44. sqq. haec leguntur: ἡ ἐπειδὴ τριταία γέγονεν, οἰονεὶ ἡ φαινόμενη τριταία καὶ γὰρ τὴν αὐτὴν εἶναι τῇ σελήνῃ καὶ τὴν τρίτην τοῦ μηνὸς τριτομηνίδα ἐκάλουν· δοκεῖ δὲ γεγεννηᾶσθαι τότε ἡ Ἀθηναῖα²⁾. His verbis si non Minervam eandem atque Lunam esse affirmatur, quam quidem cum Hecate congruere recte docet Hermannus³⁾, at certe illud indicatur, a dea aetherea lucisque plena etiam lunae cum luce ac splendore eam dari fecunditatem, quae ex illa in fruges terrae, imprimis in oleam ac vitem, redundet. Ea Lunae et siderum cum Minerva coniunctio ut ab Homeri aetate prorsus abhorret, ita in superstitiosis posteriorum temporum commentis saepe reperitur. Nam et aegidem pectori deae in signis praefixam atque vestem stellis distinctam ad illam Minervae et siderum coniunctionem referebant, nec deerant, qui capite Medusae, quo apud Homerum terror ac fuga pugnantis iniicitur, imaginem Lunae reddi censerent, quippe quae occulta quadam ac paene divina vi et intuentium animos praestringeret, et terrae incrementa augeret.

Duplex illa deae et naturalis et a sensibus remotae vis ut fere in omnibus deae nominibus, ita etiam in adiectivo γλαυκῶπις videtur inesse, quo Minervae cum aethere ac luce non minus, quam cum Neptuno et Iove cognatio indicatur. Neque enim solum ardentibus et lucidis oculis praedita cum Nitzschio et Luca cogitanda esse videtur⁴⁾, sed eandem etiam coeli tempestatum cortaminumque belli praesidem et adiutricem significari consentaneum est⁵⁾ (Virg. XI. 483. Armipotens praeses belli Tritonia virgo.) Emicabat videlicet ex oculis deae lucidus quidam fulgor, ex quo eodem animi sapientia plena consilii relucebat. Itaque γλαυκῶπις non ita multum a χαροπός differre

¹⁾ Cfr. K. Fr. Hermann l. l. §. 54., 14., qui affert Proclum ad Tim. p. 9. Ἐκατομβαιῶνος τρίτη ἀπρίοντος.

²⁾ Cfr. Eustath. ad Il. IV., p. 504., 27. Tzetz. ad Lycophr. v. 519.: ὅτι ἡ αὐτὴ ἐστὶ τῇ σελήνῃ, ἡ δὲ σελήνη ἀπὸ συνόδου τριταία φαίνεται.

³⁾ l. l. §. 15. extr. coll. §. 42. med. et not. 9.

⁴⁾ Cfr. Nitzsch. ad Odyss. I., 44. C. W. Lucas „de Min. cogn. γλαυκῶπις“ Bonn 1831.

⁵⁾ Cfr. Preller Myth. gr. II., 284.: „die stürmische Wetter- und Kriegsgöttin, die Göttin der Wogen und der Rosse und des wildbewegten Kampfes in der Schlacht.“

Cfr. Schneider Orph. Arg. 459.

videtur, nisi forte hoc externam vultus serenitatem indicari, illo animi potissimum constantiam et prudentiam significari statuis¹⁾. Vocis originem si quaerimus, est ea a *γλαύσσω*, *γλανξ*²⁾ repetenda, quae vox cum *λάω*, *λεύσσω*, *γλήγη*, *γλήγνος*, *λευκός*, *λύκος*, *λυκόφως* aliis cohaeret, in quibus fere omnibus lucis quaedam aut micantis aut cum tenebris mixtae notio inest. *Γλανξός* quum haud raro de clara vel lunae vel maris vel aurorae luce usurpetur, tum vero saepius ad fulgidos leonum et noctuarum oculos in ipsis tenebris relucetes refertur; neque improbanda eorum videtur sententia, qui noctuam propter fulgentes oculos Minervae sacram fuisse existimant. Voce *γλανξή* aequor lucens apud Hesiodum Theog. 440. designatur; ad ardentes oculos leonum praedae inhiantium voce *γλανκιδών* Hom. Iliad. XX. 172. Hesiod. scut. 430. respicitur. Si veterem sermonem patrium comparamus, qui habet voces *glau* (acute) *glauchen* et *glacraeugig*, *γλανκῶπις* recte *glauacugig*, *χαροπός* *glacraeugig* i. e. *klaracugig* interpreteris, quam vim etiam truces et caerulei oculi apud Tacitum referunt³⁾. Neque minus hanc alacris ingenii virtutem celeremque prudentiae perspicaciam cum maiestate quadam oculorum coniunctam, cl. Goethe egregie expressit⁴⁾. Ut enim lux origo ac fons vitae et fecunditatis est, ita pleni lucis etiam oculi Minervae sunt, quam ipsam non modo salutem hominibus, sed etiam terrae prosperitatem dare supra docuimus.

Sed haec haecenus. Sub finem huius libelli profiteri mihi liceat, quod praefari non placuit, esse rei, de qua exposuimus, eam naturam, ut multis, qui omnia ad utilitatem et vitae commoda revocare consueverunt, levis aut parum fructuosa videatur. In ea enim nunc tempora incidimus, quibus cuique arti tanto plus laudis ac dignitatis tribuatur, quo propius ad vitae quotidianae usus accedat, quidquid vero ad solum animi cultum refertur, leve vulgo et inutile habeatur. Neque desunt, qui humanitatis studia tam angustis finibus circumscribant, ut omnem doctrinae laudem in una linguarum cognitione consistere censeant, subtiliores vero, quas ethicas dixerim, de rebus sola mentis cogitatione assequendis quaestiones, quibus elegantiae ac venustatis laus comparatur, ab homine liberaliter educato alienas esse arbitrentur. Ab istorum sententia ita abhorreo, ut neminem vero humanitatis sensu imbutum esse credam, qui non omnes doctrinae partes assidua cura pervestigaverit. Antiquarum videlicet litterarum studium non solum ad veteres scriptores historiamque referendum esse sentio, sed etiam eo, ut veterum mores et vitae instituta eorumque de rebus divinis opiniones cognoscamus. Quorum omnium primordia quo magis sunt abscondita et obscura, eo maiore studio videntur esse eruenda et illustranda. Quod tametsi nonnullis inutile ac ludicrum videtur, doctam potius obscuritatem ac vanam eruditionem captari, quam

¹⁾ Cfr. Schneider Orph. Arg. 459.; Iac. A. P. 324.; coll. Theocrit. Id. XX., 25.:

Ὄμματά μοι γλανκᾶς χαροπώτερά πολλόν Ἀθήνας.

²⁾ Cfr. Etym. M. 233., 31—33. et 37—28.

³⁾ Cfr. Pausan. I., 14., 6. extr.

⁴⁾ Cfr. Herrmann et Dorothea: — Ihr Auge blickte nicht Liebe,
Aber hellen Verstand und gebot verständig zu reden.

veras rerum causas indagari dictitantibus¹⁾, tamen prudentissimus quisque haud inutilem eorum esse operam intelliget, qui quantum veteres in rebus divinis cognoscendis perfecerint, explorare conentur. Ita enim non solum perspicietur, veritas a deo ipsa cum hominibus communicata quomodo hominum erroribus ac vitiis paulatim depravata sit, sed etiam, qui pristinae virtutis igniculi, quaeque sinceræ cognitionis semina in vetustissimis populorum institutis eluceant²⁾. Eius cognitionis origines ac fontes qui volet investigare, ei poetae imprimis adeundi sunt, quorum fabulis omnis priscorum hominum sapientia continetur.

Quum igitur Minervae, qualem Homerus finxit, naturam atque indolem exquirere mihi proponerem, primum hoc spectabam, ut nominis rationem diligenter explorarem, veramque, quae illi subesset, notionem investigarem, deinde, ut fabulas de illa dea ab Homero allatas examinarem atque internam deae naturam eiusque cultum illustrarem. Illud quidem quantum huius libelli angustiae sinebant, explicare conatus sum, non quo me partes omnes rei difficilis feliciter persecutum esse credam, quod singularis industriae et acerrimi studii est, at illud certe effecisse mihi videor, ut ineptis et incertis interpretationibus refutatis ad veram nominis notionem propius accederem. Non enim prompta et parata in his rebus veritas est, sed tot tamque obscuris erroribus implicata, ut ipsorum saepe doctissimorum virorum acumen fefellerit. In eadem quaestione quaedam de ipsa deae natura eiusque cultu attulimus, quae alio tempore, si deus volet, copiosius illustrabimus.

¹⁾ Cfr. quae C. W. Krüger Gramm. gr. p. 354. med. subscripsit: „Wie viel verdienstlicher wäre es gewesen, Zeit und Kräfte auf eine solche Arbeit zu verwenden, als sie an mythologische und aesthetische Fabeln zu vergeuden, die, wie prunkvoll immer zur Schau gestellt, doch in Kurzem spurlos verweht werden.“

²⁾ Cfr. Goethe Bd. 3., p. 4.:

Im Innern ist ein Universum auch,
Daher der Völker löblicher Gebrauch,
Dass jeglicher das Beste, was er kennt,
Er Gott, ja seinen Gott benennt,
Ihm Himmel und Erden übergiebt,
Ihn fürchtet, und wo möglich liebt.

Corrigenda:

pag. 5. vers. 14. l. clara	pro claro.
„ — „ 17. l. exstinguitur	pro extinguitur.
„ 7. „ 19. l. significari	pro significare.
„ 8. „ 7. l. ἀθανάτων	pro ἀθανάτων.
„ 10. „ 14. l. ιδιώτης	pro ιδιώτης.
„ 13. „ 2. l. κραδαίνω	pro κραδαίνω.